Het Intellectueel faillissement

Inleiding

Academisch onderwijs heeft zijn basis, als zo veel zaken, in de Klassieke Oudheid. Voor kinderen van rijke ouders was er de mogelijkheid in de leer te gaan bij een filosoof of bijvoorbeeld een grammaticus. Die rijke elite koos geld te geven om wijsheid te adopteren. Intelligentsia en verstandelijkheid, alswel een brede kijk op het menselijk bestaan, was hen een klein vermogen waard. Het waren immers dat soort zaken die hen onderscheidde van het 'gewone volk', dat bestond uit de werkende klasse die zich doorgaans beperkte tot doelmatig zichzelf een vak eigen maken.

De eerste Middeleeuwse universiteiten in Europa richten zich op rechten, medicijnen en theologie. Om op de universiteit te geraken was het noodzakelijk dat men eerst in de zogeheten Trivium- en Quadrivium-fase een brede algemene basis had gelegd en de studie theologie, medicijnen of rechten met kennis over o.a. retorica, grammatica, meetkunde, astrologie en muziek kon aanvangen. Vervolgens werden deze jonge wetenschappers geacht een kritische houding te ontwikkelen in het licht van de scholastieke methode: een wetenschappelijke werkwijze die zich enerzijds kenmerkt door een beroep op doctrinaire autoriteiten en anderzijds door een steeds terugkerend systeem van analyses, redeneertechnieken en dispuutwijzen.

Nut en noodzaak

De brede kennis, om die als eerste aan te halen, is een belangrijk deel van zijn relevantie verloren. De student, redenerend vanuit een eeuwenoude logica van nut en noodzaak (wat levert het me op?), komt tot de conclusie dat hij niet meer geacht wordt een brede basis te hebben en beperkt zijn studie, vanuit gemakzucht, dan ook veelal tot de noodzakelijke en verplichte cursussen. Daarnaast heeft er zich een opmerkelijke gedaantewisseling voorgedaan: De universitaire studie is van een verdieping geworden tot een vervlakking. Waar het, zoals eerder aangehaald, ooit vooral dé manier was voor de elite om zich op intellectueel niveau te onderscheiden van de werkende massa is de universitaire opleiding, vooral na de opkomst van het wereldwijde socialisme en het daaraan verbonden idee dat het onderscheiden van de massa eerder een zonde dan een deugd is, geworden tot een beroepsopleiding als iedere andere beroepsopleiding. Het oorspronkelijk algemene nut van Wetenschappelijk Onderwijs: het leren van kritisch denken en reflecteren, is vervangen door een veel minder breed en minder algemeen nut. Men leert een vak; er is weinig tot geen ruimte voor die ooit als noodzakelijk bestempelde verbreding enerzijds en verdieping anderzijds.

De academische vervlakking is echter niet slechts een zaak van de instelling. Deze nieuwe vorm van beroepsonderwijs, genaamd WO, laat weliswaar weinig ruimte tot verdieping maar de student neemt zelf ook de ruimte niet. Een kleine steekproef bevestigt ook de gedachte hierover: de

gemiddelde student volgt een opleiding aan de universiteit zodat hij/zij in de toekomst een goed betaalde baan kan krijgen. Daarmee onderscheidt hij/zij zich óók van de werkende massa, maar op een hele andere manier. Bovendien is er één cruciaal verschil: de aristocratie van voorheen verwierf wijsheden en inzichten die ze, ieder op hun eigen manier, weer 'doneerde' aan de samenleving. De universitaire studentenpopulatie van nu droomt van een goed betaalde baan in de advocatuur, de marketing of bij McKinsey. De studenten verwerven basisvaardigheden die toegepast kunnen worden in het beroep dat ze gaan uitoefenen. Om nog maar te zwijgen van het feit dat ze veelal vooral leren hoe ze relevante zaken te zijner tijd kunnen opzoeken. Zij worden niet opgeleid tot wetenschapper. Wetenschap is immers een systematisch geordende geheel van het weten en van de regels waarmee *verdere kennis* verkregen kan worden (Van Dale).

Metaforisch gesproken leren de studenten hoe ze in de kast kunnen kijken, maar ze trekken nooit de kleding aan. Ze leren wonen in een huis dat al bestaat, maar ontwikkelen amper of helemaal niet de vaardigheid zelf een huis te bouwen. Een analyse die zich op het eerste gezicht wellicht meer laat herkennen in alfa- en gammastudies dan in bètastudies. Niettemin vragen juist de bètastudies ook om een kritisch wetenschapsfilosofische benadering. Theorieën van Einstein of eerder van Galilei vormen stof tot filosofische discussie en zijn een onontbeerlijke basis voor een academicus binnen hetzelfde wetenschappelijke kader. Een wetenschappelijke studie vereist een kritisch denken en reflecteren op het wetenschappelijk onderzoeksgebied. De wetenschappelijke studie vereist een *scholastieke methode*: Een oorspronkelijke functie van het hele instituut universiteit die tegenwoordig veel meer terug te vinden is in een honours programme of een onderzoeksmaster.

Studiekeuze

De diepte waarop we de wortels van dit probleem vinden laat zich enigszins inschatten door de studiekeuze. Voorheen bleef de student ook vaak zo dicht mogelijk bij huis, wat overigens voor de Nederlandse student een lange tijd Parijs en later Leuven betekende, maar met de toenemende mobiliteit en het gemak van vestigen in andere steden zou de thuisbasis zijn belang moeten verliezen. Het begin van de universitaire studie is immers bij uitstek een gebeurtenis die kan dienen als rite de passage naar zelfstandigheid. Veel meer dan de vaak moeilijk aanwijsbare puberteit dat is. Het fenomeen, dat zich overigens vooral aftekent bij kleine universiteiten buiten de randstad, van de thuisblijvende student is een belangrijke factor in het afnemen van de zelfstandig kritische houding. Het valt prima te verklaren dat de aangereikte stof zich minder laat bereflecteren tussen mama en papa op de bank: die context is verbonden met een schoolse aanpak en het vraagt van ouder en kind veel meer moeite om de geijkte methodes van zelfstudie te doorbreken wanneer de context gelijk

blijft. Terwijl het juist voor de wetenschappelijke gemeenschap desastreus is wanneer het die reflectie mist. In de reflectie liggen immers de inzichten die nog enigszins zouden kunnen leiden tot een zelfstandig wetenschappelijke instelling.

Wanneer een student echter wél kiest voor een universiteit die van hem/haar vereist dat hij verhuist, is dat vaak om hele andere motieven. De meest zorgwekkende constatering, die overigens de rest van dit pamflet zondermeer onderstreept, is het feit dat kwaliteit of specialisaties daarbij een opmerkelijk kleine rol spelen. Veel meer dan al deze factoren bekijkt een student of de stad aanspreekt. Immers, een voor de hand liggende maar daarom niet minder verontrustende constatering is dat de student gemiddeld meer tijd in de stad of andere sociale context doorbrengt dan op de campus of in het spreekwoordelijke theoretische kader. Met andere woorden: de student besteedt doorgaans meer tijd aan het uitgaan dan aan de studie.

Bindende adviezen

De universiteiten van Nederland hebben de problemen geconstateerd. Dat is geen constatering op basis van uitspraken maar op basis van handelen. Zo heeft het bindend studieadvies zijn intrede gedaan. Los van de term die er voor gekozen is, die overduidelijk een contradictie in zich draagt, is dit een middel dat compleet het doel uit het oog verloren lijkt te zijn. Studenten die in hun eerste collegejaar niet moeiteloos alle stof van de inleidende vakken uit hun hoofd leren mogen namelijk vertrekken. Er is nog geen sprake van kritische reflectie of eigen inbreng: de meeste eerstejaars colleges worden nota bene gegeven in groepen van tenminste 200 studenten. De studenten die gefilterd worden op hun ‘studieresultaten’ hebben vaak nog nooit een docent persoonlijk gesproken. Zo brengt de wetenschappelijke gemeenschap zichzelf om het leven: de kritische, reflecterende, huizenbouwende wetenschapper is immers ook vaak niet de student die moeiteloos rijtjes uit het hoofd leert. Een wetenschapper leert immers wetenschappelijk kader begrijpen; daarin ligt de kennis, want wanneer je iets leert begrijpen, leer je het ook kennen. De capaciteit van het ondoordacht opdreunen van zaken die men de dag ervoor, onder het genot van veel redbull-achtige drankjes, in het hoofd heeft gestampt, behoort tenslotte veel meer toe aan de traditionele arbeidersklasse. Een klasse die overigens onmisbaar is voor de maatschappij. Laat deze vergelijking dan ook geen waardeoordeel zijn. Die vorm van kennis is er echter een van tijdelijkheid. Men leert niet begrijpen, maar leert tijdelijk onthouden. Vanwege het gebrek aan een eigen visie of vat op andermans visie raakt men de kennis snel weer kwijt. Bijvoorbeeld: Men kan prima onthouden hoe laat de bus komt wanneer vaak genoeg opgezocht, maar zal het, wanneer men een tijd de bus niet neemt, ook weer vergeten. Tenzij er een bepaalde logische redenering zit achter de bustijd en de reiziger zich deze inzichtelijk maakt. Dan kan men op basis van die, al dan niet breed toepasbare redenering, jaren later de bustijden weer terugredeneren.

Het enige dat met dit essay duidelijk gemaakt tracht te worden is dat de academische gemeenschap op een hellend vlak zit. Zij had een eigen taak van verdieping en het aanleren van zelfstandigheid binnen de wetenschap, maar is die grotendeels verloren. Het bindend studieadvies is geen middel om dat tegen te gaan maar wellicht wel om het te stimuleren. Zo glijdt de academische gemeenschap steeds verder de diepte in en wij steken haar de hand niet toe maar duwen haar verder.

Conclusie

Waar het nut en de noodzaak van de universiteit vroeger onbetwist was, en zij veel geleerden voortbracht die hun stempel drukten op de wereldgeschiedenis, lijkt het minder relevant te zijn geworden dat een universiteit bovenal een brede kennis en een kritische wetenschappelijke houding overbrengt op haar studenten. Een kleinschalige steekproef, maar ook een redelijk navolgbare logica (omdat u het vast zult herkennen), leren ons dat de student vooral een universitaire opleiding volgt omdat deze hen, later, aan een beter betaalde baan zal helpen. De filosofische, in middeleeuwen vaak theologische, reflectie is verdwenen alswel de vaardigheid zelf iets bij te dragen aan de ontwikkeling van de wetenschap. Met andere woorden: men leert het vak uitoefenen maar niet kritisch te reflecteren op het vak of zelfstandig een bijdrage leveren aan de wetenschappelijke verdieping van het vakgebied.

Op zich logische ontwikkelingen omdat de motieven achter de studiekeuze zo dubieus zijn geworden. Enerzijds, zoals zojuist al gezegd, kiest men de studie vanwege baanperspectieven en anderzijds kiest men de universiteit omdat deze dicht bij huis ligt of omdat de stad tot de verbeelding spreekt. Het fenomeen ‘kwaliteitskeuzes’, waarbij men de universiteit kiest op basis van betrouwbare wetenschappelijke rankings of bijvoorbeeld Nobelprijswinnende hoogleraren, speelt praktisch geen rol in het moment van studiekeuze.

Het probleem aanpakken lijkt noodzakelijk, maar de universiteiten ontberen het juiste middel. In plaats van de wetenschappelijke werksfeer terug te halen, en het werkveld van de campus te scheiden (bijvoorbeeld door stage compleet uit het reguliere programma te weren en carrièredagen te ontmoedigen in plaats van te stimuleren), kiezen de universiteiten er massaal voor om een bindend studieadvies te hanteren. Hierbij worden studenten in hun eerste jaar, nog voordat zij hun academische vaardigheden hebben kunnen tonen, op basis van het voldoende uit het hoofd leren van massieve stof geselecteerd voor het tweede studiejaar. Faal je in het uit het hoofd leren, wat verschillende redenen kan hebben, dan mag je met staart tussen de benen terug naar je thuisdorp. Een methode die ons landelijk jaarlijks wellicht honderden talentvolle wetenschappers kost.

Zo steven wij, met behulp van universiteiten en studenten, af op een intellectueel faillissement. Studenten zijn niet meer welwillend wetenschapper te zijn en universiteiten slaan in hun poging dit tegen te gaan de plank gruwelijk mis. Ons politieke- en maatschappelijke systeem heeft met het breed toegankelijk maken van de universiteit ook haar rol veranderd. Wat moet een land immers met zoveel kritische, reflecterende denkers? Met duizenden studenten op de universiteit (en een groeiende, complexer wordende samenleving) lijkt er meer behoefte aan beroepsgerichte opleidingen en de universiteiten van Nederland zijn zo veelal geworden tot veredelde beroepsopleidingen. Aan het einde van je opleiding mag je je weliswaar Master noemen, maar in de huidige constellatie is dat een nietszeggende titel. Wetenschappers, immers, die hun wijsheid alleen uit boeken hebben, zou men beter op de boekenplank zetten (Wolfgang Eschker, Duits auteur).